



سفر به عصر بناهای با وقار ولی بی‌قواره

# باروک؛ هنر ناموزون

• محمد تقی سردی

هنر مغرب‌زمین دوره‌های مختلف و سبک‌های متعددی را پشت سر گذاشته است. این هنر در برخی دوره‌های آخرت‌گرا و در دوره‌های دیگر دنیا مدار بوده و به همین نسبت هنرمندان به آفرینش‌های هنری دست زده‌اند. هر یک از این سبک‌های هنری سرگذشتی جالب داشته‌اند؛ از زمانی که شکل گرفته و معرفی شده‌اند تا دوره‌ای که بر کل حیات هنری یک منطقه غلبه کرده‌اند و سرانجام زمانی که افول کرده و به صفحات کتاب‌های تاریخ هنر سپرده شده‌اند. یکی از این سبک‌های هنری، باروک است که در نوع خود پدیده‌ای بود در اواسط قرن شانزدهم میلادی. در این زمان در ایران سلسله صفویه بر سر کار بود که موجب هنری بسیار شکوفا و زیبا شد.

## باروک از کجا آمد؟

واژه باروک به معنی مروارید درشت ناصاف که در جواهرسازی آن دوره به کار می‌رفته از کلمه اسپانیایی «باراکو» مشتق شده زیرا منشأ آن همان قلمرو بوده است. ولی اینکه چرا این واژه برای نامیدن هنر آن دوره به کار رفته و استفاده عام یافته روشن نیست. مسیر اشتقاق این کلمه هر قدر هم مبهم و پیچیده باشد خود این واژه برای نامیدن دوره مورد بحث از نظر شنیداری بسیار مناسب است. باروک در حقیقت با آوای تیره و سنگین خود، اشکال وزین و متورم و اشباع شده‌ای را که باید به حرکت درآیند و در بیننده موثر واقع شوند، خیلی خوب نمایش می‌دهد.

باروک را در هنرهای تزئینی به مفهوم منحنی‌های شکسته دانسته‌اند. این واژه در نگارگری و تندیس‌گری بر جامه‌هایی دلالت می‌کند که وصفی معلق دارند و زیر وزن خود به طور طبیعی آویخته نشده‌اند. در هنر باروک خوشه‌های میوه و تاج‌های گل با زیبایی خاصی به کار می‌رفته و ستون‌هایی با طرح‌های پیچ و تابدار و مارپیچی، جای ستون‌های ساده و کشیده و سطح صاف دوره‌های پیشین را گرفته‌اند. از آن گذشته، تندیس‌ها ظاهر و نمایی پر حرکت و مملو از نیرو پیدا کرده‌اند. ساختمان‌های باروک که اکنون در گوشه و کنار اروپا به زندگانی ماندگاری خود ادامه می‌دهند همه سنگین و با وقار ولی بی‌قواره و ناموزون و بی‌قاعدند. تأثیرشان نیز بیشتر ناشی از استفاده فراوان از تندیس‌گری هوس‌انگیز است.

هنر باروک روی هم رفته مجلل و عظیم و تأثیرگذار است. در عصر باروک، کلیسای کاتولیک که هنوز هم عقاید و حقایق قدیمی را ترویج می‌کرد، در این اندیشه بود که با پدید آوردن و رواج هنری بس عالی و شکوهمند در مردم اثرات ژرف و شگرف باقی گذارد. در دوره پاپ گریگوریوس سیزدهم (۱۵۷۲-۱۸۸۵ م) جهت تبلیغ دینی بهتر و مؤثرتر، گروهی از نگارگران را در شهر رم گرد آوردند. در نتیجه، رم مبدل به شهر ساختمان‌های عظیم، کاخ‌های با شکوه و کلیساهای زیبایی شد که هنوز هم سبب شکوه و افتخار آن هستند. خیابان‌های جدید و میدان‌ها و فواره‌های تندیس‌گون، عظمت آن را ماندگار ساختند.

جووانی برنینی الهام‌بخش اصلی شیوه باروک در رم، برای شدت بخشیدن به حملات اثرات هنری خود، از گچ‌بری و سنگ مرمر با رنگ‌های تند و برگ‌های زرین بهره جست. او با استفاده از حرفه تندیس‌گری و معماری خود، شکل‌هایی ساخت که همه عاطفه‌برانگیز شدند. هم او با مایه گرفتن از اسطوره‌های یونانی تندیس آپولون و دفانه را خلق کرد.

نگارگری باروک که از بولونیا در ایتالیا آغاز گردیده بود به یکی از شهروندان خود به نام دیس کالوارت (۱۵۴۰-۱۶۱۹ م) که در این شهر نگارگری می‌کرد فرصتی ارجمند بخشید تا بنیانگذار مکتب باروک باشد. این هنرمند محقق، کارهای هنری استادان مکتب‌های فلورانس، امبریایی، مانتوایی، و ونیزی را بررسی کرد و سپس ویژگی‌هایی را که به نظرش پسندیده‌تر بود، ترکیب کرد. آن گاه گروهی از شاگردان و پیروان مکتب او اندیشه‌های ژرف و اثرگذارش را پیش برده و رایج ساختند.

## باروک در اروپا

در سرزمین ژرمن‌ها هنگامی که کتاب «پیدایش هنر باروک» نوشته آلویس ریگل پا به عرصه وجود گذاشت و به رؤیت هنرمندان و هنردوستان آلمانی رسید در آنان تأثیری ژرف گذارد و در افکارشان ریشه دواند. این اثر که پیرامون مأخذ و منشأ سبک هنر باروک است شاید کتاب منحصر به فردی باشد که در آن سبک باروک کاملاً تعریف شده و از هنر رنسانس متمایز گردیده است. ناگفته نماند گروهی از مورخان و محققان نیز هنر باروک چیزی جز انحطاط و اغتشاش سبک کلاسیک دوره رنسانس ندانسته‌اند.

در عصر باروک نقاشان بزرگی پا به عرصه وجود گذاشتند که آوازه هنرشان نه تنها در کشور آنها بلکه در سراسر جهان انتشار یافت. پرچمداران جهانی این ستارگان طراز اول آسمان هنر و خلاقیت، ال گرکو، کاراواجو، وان دیک، رامبراند، و روبنس هستند. کارهای هنری روبنس در حدود ۱۵۰۰ پرده وی خلاصه می‌شود. بخشی از این پرده‌ها در جمع بهترین پرده‌هایی که تا امروز کشیده شده‌اند جای می‌گیرند. خیلی از پرده‌های وی نیز در شمار آثار شاگردان و مقلدان قرار گرفته و وجه تمایزی بین آنها وجود ندارد و اثرگذار نیستند. در واقع اگر تنها پنجاه پرده از مهمترین آثار روبنس در دست بود، در برتری مقام او بر سایر هنرمندان این عصر، هیچ‌گونه تردیدی وجود نداشت اما چون ۱۵۰۰ پرده در دست است رضایت خاطر پژوهشگران را جلب نمی‌کند. پیتر پل روبنس (۱۵۷۷-۱۶۴۰ م) نقاش فلاندری از سیکن وستفالیای برخاست. تحصیلات خود را در آنتورپ به پایان رسانید و از سال ۱۶۰۰ تا ۱۶۰۸ میلادی در ایتالیا به سر برد و به مطالعه و تحقیق پیرامون رموز و فنون نقاشی آن کشور پرداخت. آن گاه آنتورپ را مرکز اصلی کارهای هنری‌اش قرار داد و مدتی هم به عنوان دیپلمات در اسپانیا و انگلستان خدمت کرد.

در فرانسه اگر چه نقاشانی به مانند لونن و ژرژ دلاتور تا اندازه‌ای از کارا واجو تبعیت کردند، اما فضای هنری فرانسه در قرن هفدهم چنان بود که حضور آثار روبنس در پاریس و دیدار برنینی از این شهر نتیجه‌ای جز نشان دادن واکنش در برابر باروک را در بر نداشت. در فرانسه سلیقه رایج بیشتر به کلاسیک‌گرایی پوسن متمایل بود تا به باروک‌اندیشی ایتالیایی. وونه شیوه گرامایه یا نوعی باروک ساختگی را در فرانسه بنیان نهاد. بهره‌گیری لبرون از سبک تزئینی کرتنا نیز با شیوه مقید آکادمی پاریس متناقض اخذ نمود. سرانجام در اواخر قرن هفدهم سبک روبنس مورد تأیید قرار گرفت و در پی آن باروک پسین در آثار شارل دلافس و آنتوان کویل که به روکوکو نزدیک‌تر بود پدید آمد. در همین موقع ریگو هم به چهره‌نگاری درباری اشتغال داشت. تنها پیکره‌ساز عصر باروک فرانسوی پوژه بود که او هم در خارج از پاریس کار می‌کرد.

در نیمه اول قرن هفدهم نوعی هنر باروک آرام و متعادل در نقاشی هنرمندان اسپانیا، مثل سوباران و ریبرا به وجود آمد. سبک آزادتری از همین نوع هنر باروک در کارهای ولاسکز نیز پدید آمد؛ چنین سبکی را در پرده‌های «تسلیم شهر بردا» (۱۶۳۴) و «ندیمه‌ها» می‌توان مشاهده نمود. در اواسط قرن هفدهم نقاشانی همچون مریوی و «کارنیودمیراندا» تا اندازه‌ای تحت تأثیر شیوه نقاشی روبنس، باروک پسین را رواج دادند. پیکرسازی به شیوه باروک با موضوعات مذهبی به ویژه در شهرهای گرانا و سویل هنر خاص و متداول اسپانیایی آن دوره به شمار می‌رفت و منتانیس نامدارترین و برجسته‌ترین نماینده آن بود. در این میان سبک باروک آب‌های اقیانوس را در نوردید و به مستعمرات اسپانیا در آمریکای مرکزی و جنوبی هم رسید و در آن جاها رشد و نمو کرد و مقبول خاص و عام واقع شد و به حیات خود تا طلوع قرون ابداعات و اختراعات ادامه داد.

